

LIBUŠE KOUBSKÁ

DĚDEČKŮV DENÍK

OBYČEJNÝ ŽIVOT
V NEOBYČEJNÝCH DĚJINÁCH.
NEBO NAOPAK?

VYŠEHRAĐ

Kniha byla vydána s finančním přispěním
Ministerstva kultury České republiky

Copyright © Libuše Koubská, 2017

ISBN 978-80-7429-636-9

Jsme pouhým výhonkem toho, co bylo.

PAUL VIRILIO

*Znepokojovalo a odpuzovalo mě to,
že by politické dějiny mohly hrát roli v mém životě.*

FRANÇOIS, HLAVNÍ HRDINA ROMÁNU
MICHELA HOUELLEBECQA *PODVOLENÍ*

II. KAPITOLA

JOSEF

1880–1913

Jmenoval se Josef Bačovský, byl tmavovlasý, vzpřímený, štíhlý, na svou dobu dost vysoký. S pevným pohledem a parádním rakousko-uherským knírem. Fešák, který bere život opravdově.

Narodil se 18. února 1880 ve Svojanově u Poličky, přesněji v té části Svojanova, které se říká Předměstí, ve stavení číslo třicet tři. To stavení, jež dosud stojí a je ve velmi dobrém stavu, udržováno s citem pro jeho stopadesátiletou důstojnost, připomíná malý dvorec. Ze všech stran uzavřený, aby lidé, dobytek, drůbež, úroda a zásoby byli ochráněni před okolním světem. Jistily to každý večer pečlivě kontrolované železné petlice a riegly, závora se tady, byť šlo ve Svojanově o tradičně české prostředí, určitě neříkalo.

Rodina se dělila na starší a mladší děti, z prvního a druhého manželství. Josef patřil k těm mladším, jeho otec František se totiž, když ovdověl, znovu oženil a k předchozím čtyřem potomkům přibyli tři další. Možná také, že bylo dětí ještě víc, některé mohly umřít hned po narození. V pozdějších vzpomínkách se zachovala postava o osmnáct let staršího bratra Dominika, měl hřívu bílých vlasů a byl laskavý, vyrovnaný člověk, rozhodně žádný vznětlivec jako Josef.

Z opisu rodného a křestního listu pořízeného na farním úřadě ve Svojanově v roce 1939 poté, co Hitler ve svém zrušném honu na Židy vydal zákonné nařízení, že každý musí doložit svoje předky tři generace nazpět plus jejich náboženské vyznání, se vylupují kusé zprávy. Josefova maminka se jmenovala Františka a pocházela z nedaleké Hlásnice, vsi ve strmém kopci, kde se každoročně konají v poslední třetině července slavné pouti na počest svaté Máří Magdaleny. Toho dne šli chlapi z celého Svojanova a okolí dopoledne do hospody, dostavil se holič, všechny oholil, načež veškeré obyvatelstvo vyšňořené v nedělním oblečení vyrazilo na pouť a po ní večer na tancovačku. V tu dobu kvete podél cesty k Majdalence léčivá třezalka, možná kvetla i tenkrát, když tam vodili na pouť malého Josefa nebo na návštěvu k prarodičům. Idyla? Oproti událostem, které se dostavily později, nepochybně. I když už malé děti, ještě předškolní, musely pracovat, pomáhat doma, na zahradě, na poli. Josefovi to připadalo samozřejmé, ale mnohem raději byl, když za svou práci něco dostal. Už šestiletý příčinlivě sbíral lesní jahody na příkrých stráních kolem hradu Svojanov a pak běžel na hrad, kde je nabídl kuchařce. Vyplácela mu to nutně v krejcarech, první měnová reforma, kterou Josef zažil, přišla až v roce 1892. Vydělané mince si ukládal do dřevěné lakované truhličky, nadepsané vzornými písmeny jménem a příjmením. Kasičku zamykal miniaturním klíčkem. Tenkrát byl majitelem hradu Antonín Haasche, měšťan, obchodník a lučebník, jak se lze dočíst v archivních materiálech. Prý hrad koupil pro potěšení své ženy, zmodernizoval ho, přistavěl empírové křídlo. Zřejmě to všechno však bylo nad jeho síly, nakonec se zastřelil. Ale mnohem později než v onom jahodovém

období, to už byl z Josefa mladý muž. Sebevražda hradního pána na něj udělala dojem, vzít osud do vlastních rukou považoval za úctyhodné, vznešené řešení. Když už to nejde dál...

Na hrad Svojanov s výraznou kulatou strážní věží čili hláskou, původně zvaný Fürstenberg a založený ve 13. století buď Václavem I., nebo Přemyslem Otakarem II., jak se učili ve škole, byl Josef odmalička pyšný. Cítil se být jeho součástí. Po trase, kterou o pár let později proslavil Jaroslav Vrchlický – *jdeš cestou úvozovou v zamyšlení/ vždy sráznější a hlubší k Svojanovu. /Hrad s chmurnou věží v kraj se dívá v snění.../ Tu občas kmitne se ti zas a znovu/ cos jako černá slza ve kamení* – Josef zamyšleně nekrácel, nýbrž klukovsky dychtivě lital. A pokud jde o ty černé slzy ve kamení, svorových kamínků měl vždycky napěchované kapsy. Vždyť v nich byly polodrahokamy, granáty, na světle měly ovšem spíš barvu hodně zaschlé krve. Ale básník má právo na svou licenci, ještě k tomu Vrchlický, který z jednoho ze svých prázdninových pobytů v nedalekém Bystrém napsal své přítelkyni Marii Volfové: „Jsem blázen do toho hradu a do té krajiny.“ To byl Josef od malička taky.

Do školy chodil rád, zvláště vynikal v kreslení. Škola byla v obci vždycky jen česká, postupně se vyvinula v trojtřídku. Z první třídy se zachoval jeden Josefův Kreslicí sešit dodaný od Aloise Hynka v Praze, Celetná ulice číslo 11. Je v něm mimo jiné pečlivě rozkreslená Hra domino. Pod obdélníčky natěsnila Josefova dětská ruka text: „Tato hra se vystřihne a promýchá a když hrají dva, každý dostane po 14 kartech a teď jeden vyhodí kart a druhý který má větší příhodi a má svůj štich. Kolik jeden má více než druhý štichů, tolik ořechů musí

dáti. Tak vám minou zimní večery.“ Jinak jsou v sešitě kružnice a obdélníky s dokonale vyšrafovanými a vystínovanými ornamenty. Učitelé byli přísní, elegantní tah červeného inkoustu hodnotil tu filigránskou práci většinou za dvě. Z druhé třídy pocházejí tři Josefovy Sešity ku kreslení (Dle soustavy metrické) – na skladě u Em. Jak. Friedmanna a bratří v Brně, Rudolfská ulice číslo 17. Sklon písma se mění na modernější, vzprímené, jistě. Také ostří učitelé jsou pořád spokojenější. List a plod dubu, list kaštanový, list babykový, květ jahodníku, květ chrpy... Následují pásy z růžic, typy ornamentů pompejských, řecké palmety, středové ornamenty řecké, ornamenty perské, nástěnný ornament renaissanční. Ano, je to k neuvěření, ale jsme někde kolem roku 1890 v malé venkovské škole. A Josefovi to jde, vzdělávání je zajímavé, příroda je zajímavá, hlavně rostliny, zelenina a ovocné stromy, z nichž je užitek, ale taky květiny, jejich tvary a barvy. Svět, když v něm člověk dokáže účelně hospodařit a ohlídat si ho, je pozoruhodné místo!

V detailních a krasopisných archivních záznamech o svojanovském školním roce 1893/4 – to tam počínající teenager Josef ještě chodil – je pod názvem Projektovaný společný výlet rozkošný záznam: „Na den 30. července ustanoven byl s dospělejšími žáky výlet po dráze do Letovic a zpět přes Křetín do Svojanova. Měli se žáci seznámit s poměry na dráze, prohlédnouti zámek hraběte Kálnokyho a některé průmyslové závody v Letovicích a na zpáteční cestě zámek a park hraběte Des Fours Walderode v Křetíně. Poněvadž žáci v známém trhu u sv. Maří Magdalény krejčary si utratili a že třídní učitel III. třídy povolán byl k vojenskému cvičení, šlo z toho výletu a týž odložen na příští rok na začátek měsíce července.“

Není známo, jestli Josef byl mezi těmi rozhazovačnými hříšníky, vzhledem k jeho smyslu pro hospodárnost spíše ne. Také není známo, jestli příští rok ještě na výlet jel, ani zda věděl něco bližšího o sedmihradském šlechtici Gustavu Sigmundovi Kálnokym z Köröspataku, dlouholetém rakousko-uherským ministroví zahraničí, jehož diplomatická kariéra vyvrcholila u ruského dvora. V Petrohradě, ve městě, kam se Josef o dvacet dva let později také dostane a pečlivě to popíše. Ale zatím nejede ani do nedalekých Letovic a místo toho dře doma při žních.

Hned po nich nastane ve Svojanově velká událost, z 30. na 31. srpna 1894 přenocují v městečku dvě baterie dělostřeleckého divizního pluku č. 25 z Josefova. Děla jsou zaparkována na náměstí, mužstvo a koně po staveních. Ve škole je ubytován divizní setník Maximilian Sühs. „Mimo to,“ jak píše ve školní kronice řídící učitel Josef Fr. Samek, jehož ostrý červený podpis už známe z Josefových výkresů, „prošel městečkem celý 98. pěší pluk s hudbou a menší oddíly jiného vojska. Bylo to pro Svojanov velkou událostí, poněvadž od roku 1866, tedy 28 let, vojska zde neviděli,“ konstatuje pan řídící učitel. Kluci okukují děla, uniformy, povozy, zbraně. Holky vojáky. Vládne všeobecné vzrušení.

Ale dělostřelci zase rychle odjedou a život se ubírá dál ve starých kolejích. Klopotně vyježděných, lemovaných uklidňujícími jistotami kolébek a hrobů. Tady jsem se narodil, tady žiju, tady umřu! Svět má rád, a když se člověk v jeho intencích snaží, čistí si boty do vysokého lesku a vůbec dodržuje pravidla slušného života, nemůže se mu přece nic zlého stát.

Ze všech prací Josefa nejvíc těší zahrada, ovocné stromy a květiny – pěstuje růže, gladioly, lilie, floxy,

klematis, jericho. Když má jeho sestra narozeniny, nařeže jí parádní kytici, doprostřed vetkne mocnou kopřivu. Zahradničení by bylo prima, jenže ve čtrnácti letech vyjde ze školy. Podle tradice má pracně a pečlivě vedený rodinný grunt zdědit nejstarší syn. A Josef je až čtvrtý v pořadí. Nejdřív ho zapřáhnou doma v hospodářství a pak šup s ním do fabriky, ostatně jako s většinou jeho svojanovských spolužáků a spolužaček.

Dnes si už neumíme představit, že ti lidé chodili denně pěšky do textilek v Moravské Chrástové a v Brněnci. Dvanáct až patnáct kilometrů tam a dvanáct až patnáct zpátky. Šichta ve fabrikách začínala v sedm hodin ráno a končila v šest večer, jen v sobotu to bylo mírnější, pracovalo se pouze do pěti. Žádná doprava neexistovala a do práce bylo nutné jít za každého počasí, v lijáku, blátě, sněhu. V mizerných botách, v profukujících šatech. Na podzim a v zimě s lucerničkami, ráno vyráželi dělníci a dělnice za tmy, domů se vraceli za tmy. Jídlo si nosili s sebou, chleba a bandasku kafe s kozím mlékem. Trpkým. Ale to Josef nevnímal, až jeho rozmazlená vnučka Líza se po šedesáti letech nad kozím mlékem nepřípustně ošklíbala, a on zuřil.

V létě si k bandasce přibalili ještě plachtu na trávu, uzel se tomu říkalo. Při cestě zpátky nasekali ve škarpách krmení pro králíky a pro kozy. Pojem placená dovolená byl naprosto neznámý. Těžký, jednotvárný život. Zničující?

Josefovi to tak nepřipadá, je otužilý, zvyklý. Ve svižném tempu kráčí ladnou krajinou Českomoravské vysočiny, z Předměstí do příkrého kopce Starého Svojanova, přes les do Vítějevsi, podél Alblova lesa a pak už z vrcholu

Padělky prudce dolů. Zná zkratky, na lesních křižovatkách by se orientoval i poslepu. A večer zas toutéž cestou zpátky, kolem vily továrníka Löw-Beera v osadě s pohádkovým jménem Půlpecen nahoru a dál lesem sráznou pěšinkou k vítějeveským polím na náhorní plošině nad Svojanovem.

Kolem té procovské vily toho vlastně moc nenachodil, spíš místy, kde později vznikla. Jak zapsal kronikář české školy v Brněnci: „Na cestě k Půlpecnu nachází se krásná vila Löw-Beerova. Jest vystavěna stavitelem Augustem Weiszem z Brna roku 1913. Vyhlíží z dálky jako zámek.“

Mohutné základy začali kopat v roce 1911, v roce 1912 už signuje inženýr Johann Weisz definitivní stavební plány. Josefa to velice zajímá, už tehdy sní o tom, že by si taky jednou něco mohl dát postavit. Ne snad takové velkorysé sídlo jako Arnold Löw-Beer, příslušník ultra-bohaté rodiny majitelů textilních fabrik od Brněnce, čili Brünnlitz přes Svitávku, Boskovice až po Brno čili Brünn, to Josefa samozřejmě ani nenapadne. Je z malého svojanovského hospodářství, zatímco Löw-Beerové jsou magnáti, zakladatelé moravského Manchesteru, jak se přičiněním jejich textilek přezdívá Brnu. Jeden z nich, Alfred, má doma v Brně desetiletou dceru Gretu, která si, až dospěje, vezme za muže Fritze Tugendhata a tatínek jí dá vystavět onu brněnskou legendární funkcionalistickou vilu.

Ale my jsme zatím pořád ještě v časech před začátkem první světové války, Josef pořád ještě chodí do práce kolem dokončovaného sídla na rozhraní secese a moderny a představuje si, že by taky mohl mít vlastní dům.

Původem i možnostmi je přirozeně mnohem víc při zemi, bazén a tenisový kurt ho extra nevzrušují, spíš ta pěstěná zahrada.

Ve stejné době se seznámí s Mariou. Je docela jiná, než všechny dívky, které dosud poznal. Vážná, zdrženlivá, dnes by se řeklo extrémně introvertní. Malá, takže se na něj dívá vzhůru široce posazenýma, skeptickýma a úplně kulatýma hnědýma očima. Moc toho nenamluví, ale když už něco řekne, Josefovi to často vyrazí dech. Jako třeba, že její největší sen rozhodně není mít muže, děti a domek s pivoňkami v předzahrádce, ale přeletět letadlem nad Niagarskými vodopády.

Vzhledem k tomu, že to řekla jen pár let poté, co bratři Wrightové poprvé úspěšně vzlétli v Americe do vzduchu, že před úplně krátkou dobou Blériot poprvé přeletěl kanál La Manche a před měsícem se uskutečnil slavný let Jana Kašpara z Pardubic do Velké Chuchle, to bylo přání na děvče z venkova dost originální. „Einhunderteins kilometer in zweiundneunzig minuten in der Höhe achthundert meter,“ radovala se Maria na společné nedělní procházce v lese.

Bylo to rande, ale tenkrát se tomu tam ještě takhle neříkalo. Ani rendez-vous, k francouzštině se Josef dostane až ve svém válečném deníku, když si do něj запиše, že je prisonnier de guerre. Zatím to probíhá tak, že s Mariou mluví česky a ona mu odpovídá německy. Jako ostatně pak po celý společný život.

Maria nemá žádné kamarádky, všeobecně si udržuje od lidí odstup, i se svými dvěma o mnoho roků mladšími sestrami Elsou a Rosou, které jsou veselejší, parádivější a společenštější, má jakoby odměřené vztahy. Žije si uvnitř, ve světě fantazie, literatury – a čísel. Počtárka je

fantastická, když hrají doma mariáš, vždycky ví dopředu, co mají spoluhráči v ruce, co je v talóně. Vždycky vyhraje. Chtěla být učitelkou, nejlépe matematiky, na studia ovšem doma nebyly peníze, navíc slečny učitelky byly považovány za výstřední úkaz, takže nastoupila v textilce. Tam brzy zaznamenali její schopnosti, v době, kdy začíná chodit s Josefem, už je mistrová, jediná žena v této funkci ve fabrice. Vydělává zaručeně víc než Josef. A je zřejmé, že její kariéra dál poroste.

To všechno nejspíš Josefovi, který se také touží dostat dál v rozhledu, finančně i v postavení, imponuje. Navíc Maria bydlí se svou ovdovělou matkou a se sestrami ve vlastním domku se zahradou přímo ve vesnici, kde jsou nejen všechny chlebobárné továrny, ale také důležitá železniční trať, pošta, bohatě zásobené obchody, měšťanská škola. Prostě dobrá perspektiva.

Co si myslela Maria o Josefovi, nikdo neví. Určitě se jí ale musel líbit, připomeňme si: tmavovlasý, vzpřímený, na svou dobu značně vysoký, s pevným pohledem a s parádním rakousko-uherským knírem. Byl fesch, hübsch, anziehend. Boty měl vždycky dokonale vyčištěné a svoji prchlivost držel na uzdě.

V únoru roku 1913 měli svatbu v Brně v kostele svatého Tomáše. Bylo to evidentně podle Mariina nekonvenčního vkusu, bez rodičů, bez příbuzných, jen s dvěma svědky. Navíc její matka, Němka a bigotní katolička, nebyla nijak nadšená tím, že si nejstarší dcera bere Čecha, nadto vlažného ve víře, nadto z ještě chudších poměrů. Představme si ale, že snoubenci byli šťastní, když čekali až přisupí parní lokomotiva od Svitav a odveze je do čtyřicet kilometrů vzdáleného Brna. Podél řeky Svitavy, podél výstavných secesních fabrik. Všechny

vypadaly jako novodobé paláce a jejich komíny nadějně ukazovaly vysoko nahoru.

Maria neměla žádný závoj, nýbrž jednoduchý, apartní klobouk s širokým okrajem. Na sobě světlešedý kostým z hedvábného šantungu, v jehož zkrácené a přešíité verzi se o třiatřicet let později vdávala Gita a o dvaapadesát let později z něj měla maturitní minisukni Líza – látka se neochvějně matně leskla a vůbec se nemačkala. Josef v dobře padnoucím obleku s vestou, s přesnou délkou správně se nad botami lomících kalhot a v tvrdém límci s bílým motýlkem vyhlížel jakoby nikdy v ničem jiném ani nechodil. Z brněnského nádraží jeli do kostela kočárem. Mohli by klidně jet tramvají, tedy Elektrische linie, jak by řekla Maria. Co by řekl Josef, nevíme, ale rozhodně by nepoužil slovo šalina, brněnský hantec mu byl cizí. Tramvají mělo tenkrát Brno už pět linek, ještě však nebyly značeny čísla, nýbrž barevnými světly. Bílá, zelená, červená, žlutá, modrá. Z hlavního nádraží ke svatému Tomáši jezdila červená.

Náměstí, kterému vévodil strmý portál toho impozantního barokního kostela, se jmenovalo Lažanský Platz. Svatebčané na něm vystoupili z kočáru, Josef Marii vydatně pomohl, schůdky byly vysoké a ona malá a rozrušená velikostí chvíle. Nebo to brala se stoickým klidem jako řadu dramat později v životě?

Pokud jde o pozdější život náměstí, i ten byl rušný. Už o dva roky poté je přejmenovali na Kaiser-Franz-Joseph-Platz. Po vyhlášení Československa v roce 1918 na Lažanského náměstí. V roce 1939 se z něj stal Adolf-Hitler-Platz. V roce 1946 Náměstí Rudé armády a v roce 1990 Moravské náměstí. Ale to už zas moc předbíháme, teď

je teprve rok 1913, kočár odjíždí, Maria zavěšená do Josefa si trochu zvedá dlouhou světlou sukni, aby ji uchránila před únorovou břečkou. Zaznamenaná pomník císaře Josefa II., jehož matku Marii Terezii považuje za jednu z nejmimořádnějších žen, inteligentní, emancipovanou, vladárku. Po letech se malé vnučky Lízy zeptá, jestli se vůbec v té české komunistické škole o ní děti učí? Zatím tu ale Josef II. i s copem stojí jako skála, do doby, kdy ho strhnou, mu zbývá ještě šest let. Kromě Josefa II. tu stojí také Deutsches Haus, Německý dům, vystavěný ve stylu severoněmecké neogotiky z neomítnutých červených cihel. Ten vydrží až do roku 1945, kdy je zbořen včetně základů jako symbol nacistického zla.

Z kostela se novomanželé vydají k fotografovi do Neugasse číslo 3, vis-à-vis der Marienanstalt. Vývěsní štít je vyveden apartním secesním písmem: J. Czapka – Brünn. Atelier für moderne Fotografie, Vegrösserungen und Tableaux in Künstlerischer Ausführung. Maria se lehce usmívá, Josef je vážný. Jí je dvacet osm let, jemu třiatřicet. Vypadají starší, ale to tenkrát lidé vypadávali. V každém případě jim to sluší a společný život mají před sebou.

OBSAH

I. kapitola

Líza

1953

(9)

II. kapitola

Josef

1880–1913

(21)

III. kapitola

Josef

1914–1918

(33)

IV. kapitola

Gita

1919–1948

(51)

V. kapitola

Edeltrude

1950

(101)

VI. kapitola

Josef

1950–1953

(109)

VII. kapitola

Líza

2016

(125)

Poděkování

(155)

Doslov

Příběhy stýkání a potýkání
a také lásky

(157)

LIBUŠE KOUBSKÁ

DĚDEČKŮV DENÍK

OBYČEJNÝ ŽIVOT
V NEOBYČEJNÝCH DĚJINÁCH.
NEBO NAOPAK?

Typografie Vladimír Verner
Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
roku 2017 jako svou 1615. publikaci
Vydání první. AA 6,36. Stran 176
Odpovědná redaktorka Marie Válková
Vytiskla Těšínská tiskárna, a. s.
Doporučená cena 248 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
Praha 3, Vita Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7429-636-9